

Критичните явления в дизайна

Емилия Панайотова

Critical phenomena in the design: *Equilibrium conditions as a basis of critical phenomenon in art and in particular in the design. Impact analysis of critical phenomena on the perception of the system environment of the individual. Analysis of critical phenomenon in the design as a basis of states of mind and social relations. The publication is attached synergistic approach, in particular the impact of bifurkatsionnitate conditions on the perception of the viewer. A brief analysis is design as a factor in creating self-organizing systems of the environment.*

Key words: *art, design, phenomenon in the design*

ВЪВЕДЕНИЕ

В днешно време дизайнерската дейност отдавна е „излязла“ извън рамките на намирането на определени архитектурни решения или формите и естетичните модели на подреждане на т.нар. „близка жизнена среда“¹ на човека.

Днес под понятието „дизайн“ често се разбират и такива области от дейността, които по-скоро биха имали отношение към инженерните науки или отделни области на социалната психология. Много активно е разширяването на предметната област на дизайна и в рамките на прилагането на информатизацията във всички области на живота, както и свързания с нея процес на увеличаващото се значение на визуалните изкуства, новите комуникационни канали, новите технологични решения в областта на художественото творчество и др.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Разширяването на предметната област на дизайна не е единствената сфера в която през последните 15-20 години настъпват сериозни промени. Значително се разширява и сферата на обекта на приложение на дизайна. Съвременната жизнена среда, както близката, така и работната среда претърпяват съществени промени. Най-забележими са те в областта на „включването“ на информационните технологии като неразделен елемент на тази среда. Но не по-малки са те и в предметната област, както и в сферата на ергономиката на практическата дейност на човека.

Особено съществени са промените свързани със значението, което се отдава на природната среда в която се извършва човешката дейност. Причина за това са както новите условия на жизнената среда (намаляването на елемента на физически труд в редица професионални области, нарастване на техническите нововъведения в сферата на бита и др.), така и значителното „натоварване“, което човешката дейност оказва върху природата.

Напълно естествено е тези обстоятелства да са съществен фактор за усложняването на практическата дизайнерска дейност, както и за увеличаването на теоретичните изследвания в тази област, които имат за цел намирането на подходяща „основа“ за един или друг подход към дизайна. През последното десетилетие търсенето на нови направления за развитието на дизайна излезе извън рамките на чисто теоретичния аспект и премина в „полето“ на реалната практическа дейност имащи и икономически измерения.

Дизайнът е такава област на човешката дейност, за която в най-голяма степен е в сила системния подход. Без неговото прилагане, прогнозирането и конструирането на жизнената среда на човека не би било възможно поради

---

1 Това понятие включва средата, в която човека живее, когато не осъществява професионалните си задължения.

многобройните фактори, които оказват въздействие върху жизнената среда.

В основата на системния и по-конкретно синергетичния подход към дизайна стоят няколко основни постулата:

- организирането на жизнената среда се подчинява на системност основаваща се от една страна на физическите, социални, културни (най-вече естетичните) и психологически потребности на личността, а от друга страна възможностите за изграждането на определен модел в конкретни условия.

От това следва, че в процеса на организирането на жизнената среда си взаимодействат във всички аспекти две системи:

- системата на потребностите;
- системата на физическите, социални и семиотичните възможности за реализация;

- всяка от системите участващи в процеса на формирането на жизнената среда има тенденция към самоорганизация, при това отделните елементи на всяка от системите се подчинява на самостоятелни правила на тази самоорганизация;

- новоизградената система състояща се в конкретния случай от две подсистеми (посочени по-горе) се изгражда на принципа на балансираното взаимодействие между двете подсистеми. Заедно с това всяка от подсистемите се стреми към своето усъвършенстване, което в определени моменти от време може да причини нарушаване на баланса и съответно въвеждането на цялата система в критично състояние;

- нарушаването на баланса между системите е също така естествен процес, както и стремежа на подсистемите (а в отделни случаи и техните елементи) към самоусъвършенстване;

- критичното състояние на системата в повечето случаи я дезорганизира, като при това възниква състоянието на хаос, което Х. Хакен определя като „състояние притежаващо двойствен характер. От една страна вариантите за развитието на това състояние се подчиняват на определени, достатъчно строги закони, а от друга при развитието на подобно състояние важна роля играе случайността“;

- в резултат от хаотичното състояние всяка система се самоопределя в посока на своето развитие като вътрешната ѝ структура (подсистемите, организацията на системната им подредба и взаимодействието между елементите) придобиват нова форма и ново качество. Процесът, при който системата определя новата си структура и качество, се определя като състояние на бифуркация.

Както вече бе посочено дизайнът има всички характерни системни признаци. При условие на все повече усложняващата се система може да се направи извода, че в определен период от време и в определена разновидност на дизайнерската дейност може да възникне хаотична ситуация породена от дисбаланса на двете подсистеми изграждащи дизайна. Практическите примери за подобен дисбаланс могат да се наблюдават в различни области. Така, изграждането на жилища съобразени с изискванията на техните притежатели не отговарят на минималните изисквания за свободно пространство около тях. В този случай се наблюдава дисбаланс между потребностите от жизнено пространство и възможностите за изграждането на подходяща жизнена среда. Все по-очевидни стават и дисбалансите в областта на промишления дизайн. Желанието в определени изделия да се вложат различни, понякога противоречиви качества водят до възникването на затруднения с тяхното използване и понижаване на ефективността от това използване. Могат да бъдат посочени и други примери в сферата на текстилния дизайн, в областта на компютърната графика, отделни архитектурни елементи на интериора и екстериора на жилищата и др.

Дизайнът притежава определени качества, които съществено го отличават от останалите визуални изкуства. Освен чисто естетичните си функции дизайнът е и неразделен елемент на жизнената среда. А това на свой ред означава, че

дисонансът в системата на дизайна в по-голяма или по-малка степен може да се трансформира в дисонанс на жизнената среда. Влиянието на дисонанса на жизнената среда върху възприятието на явленията и процесите от заобикалящия свят са достатъчно добре изучени от медицинската психология. Като правило последиците са свързани с нарушаване на работоспособността, увеличаване на риска от депресивни състояния и други форми на нарушение на психологическата и социалнопсихологическата дейност на личността.

При дисбаланса на жизнената среда (при това независимо от „посоката“ на този дисбаланс) възникват съществени aberации на възприятието. На свой ред нарушенията при целостността на възприятието водят и до душевен дискомфорт.

Следователно една от функциите на дизайна е не просто непрекъснато да усложнява съществуващите системи на жизнената среда, но да предвижда и възможността за първоначално възникване на дисбаланс в системата на дизайна, който в последствие може да доведе до качествени промени в същността на самата система. Такива състояния могат да бъдат определени като състояния на бифуркация отнесени към дизайна. Състоянието на бифуркация предполага както невъзможността предходната система да съществува в предходното си качествено състояние, така и наличието на редица възможности за трансформация на подсистемите, както и на отделни техни елементи.

Общият признак на състоянието на бифуркация (като цяло и в частност в дизайна) предполага качествена промяна на системата. Въпреки, че предварително не могат да бъдат посочени признаците на това ново качествено състояние може да бъде определен „конгломерата“ (общия набор) от възможности за тези качествени промени. При това всяка от тези възможности е равно вероятна. Възможно е да се разкрие развитието на новата система при всеки един избор, но е невъзможно да се посочат точните фактори, които ще доведат до избора на една или друга възможност.

Съществуват много примери за бифуркационни състояния в дизайна. Един от най-ярките такива е избора на направление в дизайна на облеклото. В определено време, даден модел или материал, от който е изработено облеклото достигат до „крайната точка“ на своето развитие и усъвършенстване. Избора на нови подходи в дизайна на облеклото може да бъде повлиян от най-различни фактори. Част от тях са свързани с технологичното и/или техническото развитие на отрасъла (създаването на нови материали, усъвършенстване на технологията на производството, нови креативни разработки на отделни автори), но друга част могат да се намират под въздействието на системи намиращи се извън „логическия периметър“ на дизайна на облеклото. Към тази категория могат да бъдат отнесени навигите на поп и рок звезди, влиянието на изотерични теории и редица други. На практика в момента в който определен атрибут от облеклото преживява състояние на бифуркация е невъзможно да се предскажат въздействията върху тази област на дизайна. Аналогична е ситуацията и в други сфери на дизайна дори в тези от тях, които са силно повлияни от технологичните фактори, например в дизайна на битовата електроника или в архитектурата.

Очевидно, че описаното състояние на бифуркация, както в отделни видове дизайн, така и в дизайна като научен подход като цяло не може да бъде избегнато. Изхода от състоянието на бифуркация при традиционните подходи към дизайна също така трудно би могъл да се определи. Преди да се очертае възгледа на автора за възможностите, които има дизайнера в подобна ситуация, трябва съвсем накратко да се посочат признаците на съществуващия днес подход. Той в повечето случаи се съсредоточава върху отделна група елементи на дизайна, а в някои случаи и върху отделен негов елемент. При този подход е крайно трудно да се предвиди развитието на жизнената среда поради доминирането на предварително зададени варианти за развитие на технически, естетически или семиотични

елементи на групата елементи или отделния елемент на дизайна. Това е ситуацията, за която народната мъдрост казва „заради отделното дърво не се вижда гората“. Такъв тип подход (при който дизайнерът е съсредоточен върху отделния елемент и практически няма професионален подход към другите елементи, техните взаимодействия и връзки) задоволява отделни потребности на клиента (например от ново техническо изделие или нов вид архитектурно решение) без да дава възможност за цялостно решаване на проблемите, които стоят пред него.

Подходът, който би могъл да разреши проблемите на моментите на бифуркация в дизайна, според автора, трябва да се основава на принципно различни методични и технически решения. Те се основават на системността в намирането на дизайнерски решения (трябва да се отбележи, че системността е по определение присъща на дизайна, така както системността е в основата на проектирането в други области – архитектура, икономика и др.). Синергетичният подход към бифуркационните елементи на дизайна се състои от няколко отделни, но взаимно свързани блока:

1. Анализ на системните връзки между отделните групи елементи на жизнената среда, като в тези групи се включват не само материалните структури, но и доминантните нематериални такива (в този смисъл по-подходящо би било използването на термина „артефакт“, т.е. всичко онова, което е от значение за лицето живеещо в конкретната жизнена среда. В тази категория могат да бъдат включени и информационните структури, както и особеностите на тяхното възприемане и реакцията на тях).

2. Прогнозиране на промените в отделните съвкупности от елементи на жизнената среда, ясно формулиране както на тенденциите в развитието на отделните материални съвкупности, така и прогнозиране на развитието на потребностите на клиента.

3. Прилагане на метода за изследване на структурните проблеми. Този елемент от синергетичния подход предполага:

- определянето на понятието елемент и взаимовръзка;
- съставяне на матрица на взаимодействията, в която всеки отделен елемент може да бъде съпоставен с друг;
- на основата на обективни данни определяне на това, дали съществува взаимна връзка между отделните двойки елементи.

4. Използване на методи за оценка на промените. Съществен елемент от синергетичния подход е даването на обективна оценка на промените в жизнената среда. Липсата на подобна оценка затруднява обективното прогнозиране и определяне на възможните пътища за развитие. Оценката на промените трябва да има системен характер, като се използват и индуктивните и дедуктивните методи.

5. Отчитане на индивидуалните психологически и социалнопсихологически особености на клиентите в процеса на проектирането. Особено значение в този блок от дейности трябва да се отдели на смисловото съдържание на предметния свят (семиотиката на ежедневието), което се влага от клиента и неговото непосредствено обкръжение в дадена среда.

Прилагането на посочените по-горе блокове в значителна степен позволява ефективното преодоляване на бифуркациите в дизайна, като заедно с това този подход не винаги е достатъчен.

В съвременните условия дизайнът постоянно разширява обектите на своето приложение. От чисто предметната среда той започва да се разпространява и върху елементите (артефактите) на информационната среда. Това обстоятелство изисква блоковият подход да бъде включен в рамките на определена парадигма, която дизайнер да следва в своята работа.

Съществува значително разнообразие на тези парадигми, като всеки творец е свободен да избира някоя от тях. Към тази категория могат да бъдат отнесени

техническата, психологическата, семиотичната, както и парадигмата на природните модели и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Според мен най-подходяща и най-всеобхватна парадигма на дизайна е именно парадигмата на природните модели. Именно тя съсредоточава в себе си онези елементи, които най-пълно могат да изградят хармоничното дизайнерско решение.

Крайната цел на изхода от бифуркационното състояние е постигането на самоорганизираща се система на дизайна. Именно такава система може да отчита както индивидуално-психологическите промени, така и технологично-предметните промени в дизайна. Придържането към парадигмата на природните модели дава основание за постоянно модифициране на съществуващите дизайнерски решения като те постепенно се трансформират именно в самоорганизирана система. Такава система са природните модели при които бифуркациите се трансформират в максимално гъвкави и адаптивни нови системи отговарящи на изискването на качествена промяна на системата.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Berry J., Poortinga Y., Segal M. and Dasen P. Cross-cultural Psychology: Research and Applications. New York Cambridge University Press, 1992
- [2] Князева Е.Н., Курдюмов С.П., Синергетика. Нелинейность времени и ландшафты коэволюции, КомКнига, Москва, 2011 г
- [3] Williams R., Non-Designer,s Design Book. Peachpit Press, 1994.
- [4] Jones J. Design methods. Seeds of Human Futures. John Wiley & Sons, New York, 1982
- [5] Itten J. GESTALTUNG UND FORMENLEHRE. Vorkurs am Bauhaus und spaeter, Verlagsgruppe Dornier GmbH, Stuttgart, 1975
- [6] Haken H. Erfolgsgeheimnisse der Natur. Synergetik: Die Lehre vom Zusammenwirken. Rowohlt, 1992
- [7] Евин И.А., Искусство и синергетика, Москва, 2004 г.

За контакти:

Доц. Емилия Кирилова Панайотова, Департамент “Дизайн и архитектура”, Нов Български Университет, тел.: 8110 599, e-mail: epanayotova@nbu.bg

Докладът е рецензиран.